

A műszó nem fejezi ki ugyan a gondolatot, mely folyton változik tartalmában (metaphysika, aesthetika!), de egy követelménye mégis van, hogy t. i. pontosan csak *egy* fogalmat fejezzen ki, kétértelműség ne támadjon, szóval egyértelmű legyen. Hogy pedig mi azon egy értelme a szónak, erre való a meghatározás, a mely megadja a műszó tartalmát. Imre János egy-egy fogalomra sokszor 6—7 szót gyártott s így teljesen alkalmatlan volt műnyelvünk megalkotására. A műszóhasználat határozatlansága miatt majdnem olyan akadályok gördültek a közönség elé, mint magának a tárgynak kevésbé érthető volta miatt. Általában műnyelvünk erőszakos fejlesztése fejtelten fogalomzavart állandósított meg.

Ha Imre kezeügyébe esik egy régi szóalak, minthogy már a köztudatból kimosódott, pusztá jelentés nélküli szónak tartja, melyet életre támasztani már nem lehet, a nyelvi törvényhozó jogot bitorolva, a szót más fogalomra foglalja le. Minden jó neki, csak az addig meglevő nem. Nyelvészkedésére jellemző, hogy az *év* szót az *aevum*-ból, a *kap* szót a *capere*-ből, a *ver*-t a *verbero*-ból származtatja (II. db. 347. l.). És még hozzá így szónokol: „Némellyek vissza is szoktak élni a szókkal, vagy betű-jelentéseiket elcsavarván vagy a világosak s, bevettek helyett új érthetetleneket faragván; és így a hallgatókat vagy olvasókat elcsábítván“ (I. 227.); „némellyek a köz érthetőséget erőltetik homályos, határozatlan, *újjonc* (!) szókkal, himes mondásokkal s oly megbízottsággal adják elő véleményeiket, mintha világszerte észméretesek volnának“ (I. 317). Mindez, talán még szélsőbb fokban, magára Imrere illik. Ilyen óriási ellenmondásnak és önbírálat hiányának láttára, igazat kell adnunk nyelvújításunk buvárának, Szilynek: „Az irodalmi nyelvek fejlődése szempontjából tanulságosabb probléma aligha volt és lesz valaha, mint a magyar neologia történetének megírása.“ (Adalékok, 419. l.)

(Folytatjuk.)

KORNIS GYULA.

A Münchener Codex kora.

Sietek előre kijelenteni, hogy itt most nem az igazi Münchener Codex koráról lesz szó, t. i. nem annak a régi magyar kéziratnak a koráról, melyet a müncheni udvari könyvtár őriz s melyet előbb, Toldy javaslatára, Jászay-Codexnek, most pedig, az imént említett oknál fogva, általánosan Münchener Codexnek neveznek. Hiszen ennek a korát egyáltalában nem kell kutatni, a végére rá lévén írva: *E könn meguegeztetet, Nemeti görgnec hen'sel emre fianac keze miat, Moldouaban Tathros varosaban Vr zületetenec Ezer negzaz hatuan hatod eztendeieben;*“ az elején pedig: *Vr zületetenec ezer negzaz hatuan hatod eztendeieben Zent Laius kiral napon.*

Az igazi Münchener Codex készültének éve tehát 1466. (Vö. MNy. 1:32.)

Úgyde „az a könyv, mely Németi György keze miatt (!) 1466-ban megvégeztetett“ nem eredeti kézirat, hanem csak másolat. Németi György uram sem szerző, sem fordító nem volt, hanem pusztán másoló, még pedig elég gyakran tévedő. Íme néhány példa (Régi M. Nyelvemlékek, Harm. köt. V): *mely én atyám* (quae est mater mea) *anyám* helyett; *ő hajójokat* (retia) *háló-jokat* helyett; *te kénccsed* (aspice) *tekénccsed* helyett; *egéb szál-lásban* (in alia effigie) *egyéb szabásban* helyett; *és felmenének* (et timuerunt) *és félmének* helyett; *kit en* (quam ecce) *kit im* helyett; *még azonnyéjat* (quadruplum) *négy azonnyéját*, stb.

Ilyen hibákat természetesen csakis másoló követhet el.

Mi tehát nem e másolatnak, hanem annak az *eredeti kéz-iratnak* a korával akarunk foglalkozni, melyet Németi György 1466-ban lemásolt. Ez az eredeti kézirat azonban, úgy látszik, végkép elveszett, s reményünk egyáltalában nem is lehet már, hogy valaha még előkerüljön. Több másolata nincs, mint ez az egy; ebből kell tehát, ha lehetséges, az eredeti kézirat korát megállapítani.

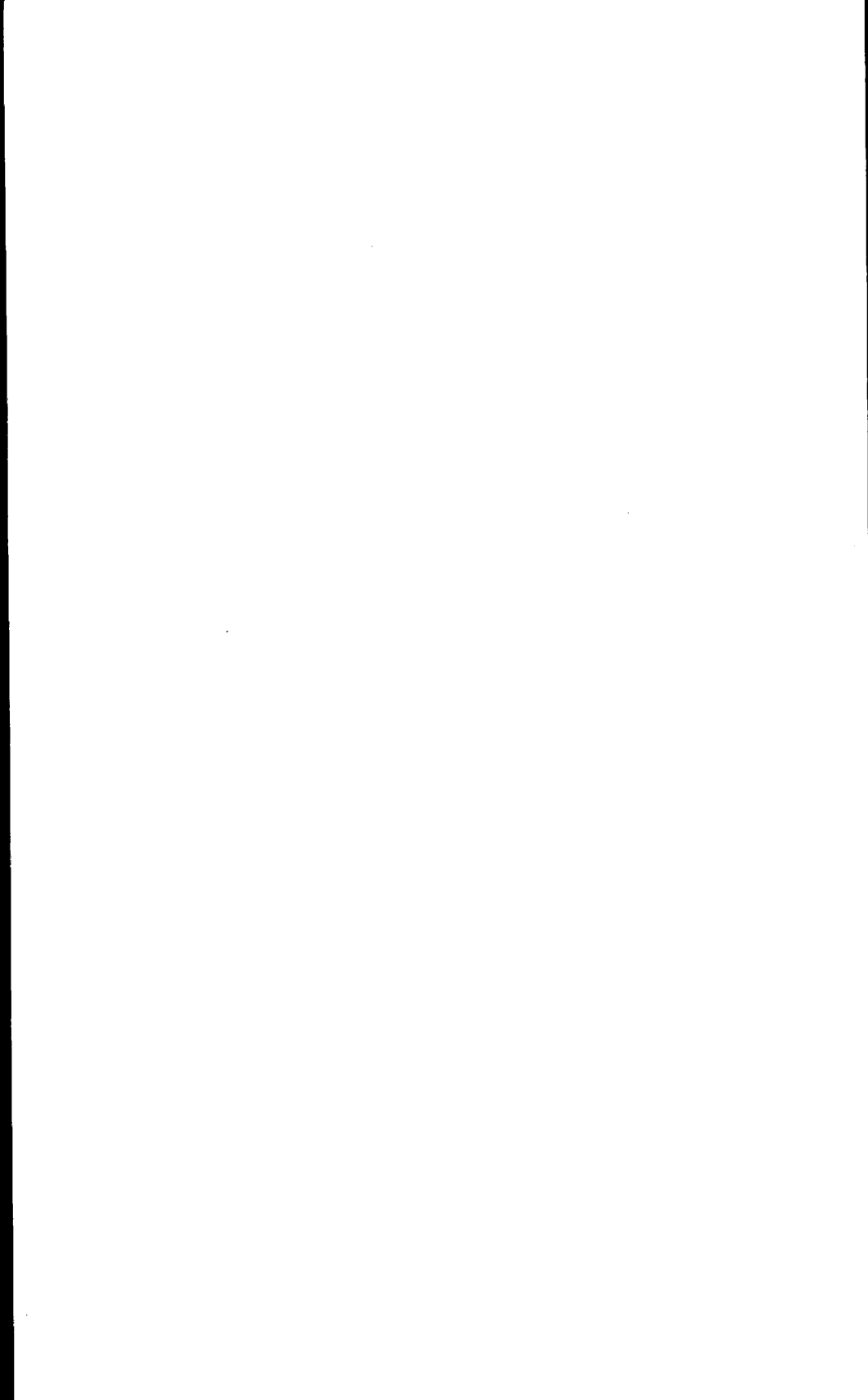
E feladat megoldását kísérelte meg BÉKESI EMIL 1880-ban, az „Új Magyar Sion“ 11-ik évfolyamában (3 és 200. ll.). Értekezése azonban nyelvészeink körében nem keltett figyelmet, valószínűleg azon okból, mivel tárgyalása és bizonyítása módját a magukétól igen messze esőnek találták.

A következőkben meg akarjuk ismertetni B. E. tanulmányának gondolatmenetét és vizsgálódásainak eredményét, végezetül hozzáfűzvé a magunk észrevételeit és következtetéseit.

A MünchC. két főrészből áll. Az egyik a négy evangélista magyar fordítása, a másik, a könyv elején, egy a XV. sz. szokása szerint szerkesztett naptár, a minóket missalék és breviariumok elején most is találunk. A voltaképeni szöveg nem nyújt semmi-nemű felvilágosítást a magyar fordítás korára, de még a naptár sem. Ez a naptár ugyanis csak afféle schematikus naptár, mely nem egy bizonyos esztendőre szól. Nincsenek meg benne sem a mozgó ünnepek, sem a hét napjai. Általános schema volt ez, melyből az évi naptárt bizonyos szabályok szerint, mindannyiszor külön kellett megszerkeszteni.

A naptár végén van azonban egy sajtáságos rajz, mely tényleg fölhasználható — bizonyos korlátok között — korhatározásra is. (L. itt a 203. lapon.)

Három egyközepű gyűrűből álló kerék ez, felső részén kiczifrázott kereszttel. A legszélső körgyűrűben a rendes *vasár-napi betűk* vannak balról jobbra fordított sorban, *g-től a-ig*. Minden negyedik betű magára egy külön fiókban áll s ez alatt, a második körgyűrűben, még egy betű van. Ezek a szökö évek vasárnapi betűi. A legbelső körgyűrűbe a tizenkilencz *arany-szám* van írva. A körgyűrűkön belől levő üres térben ez az uta-

sítás áll: „A' litera dominicalis ezerent zamlaltatic tudni mert tizenhat tizenhet mend zerrel es mend addig, míg arra juc hol az iro deiakoc irnac, az aureus numerus meg ugan azerent de a' kereztról kezd.“

Meg kell vallani, hogy ez bizony nem valami könnyen érthető utasítás. Érthetővé válik, ha az efféle *naptár-kerék*nek rendeltetésével megismerkedünk. Ezek t. i. arra valók voltak, hogy velök a folyó évre, vagy a közelebbi esztendőkre a vasárnapi betűt és aranyszámot könnyű szerrel meghatározhassák: „Ad inveniendum litteram dominicaem“ és „ad inveniendum aureum numerum“ — mint ezt az az egy pár XIV. századi naptár-kerék mondja, mely Knauz Nándor hagyatékából a M. Tud. Akadémia kéziratárába jutott. Az ilyen kerék t. i. megmutatta, hogy egy bizonyos, tudott évből kiindulva, ennyi meg ennyi év múlva mi lesz a vasárnapi betű és mi lesz az aranyszám. Így pld. a Münch. C.-ben levő keréktől azt kérdezték, hogy a kiinduló évtől (1-től) számítva, 9 esztendő múlva mi lesz a vasárnapi betű, ezt feleli: „kezd el a kereszttől s menj (természetesen balról jobbra) a legkülső gyűrűn az 1 meg 9 vagyis a 10-ik betűig. Ez lesz akkor a vasárnapi betű, vagyis *g*; az aranyszám pedig, ugyanigy a legbelső gyűrűn haladva, lesz 1. A ki a kereket használta, tudta a kiinduló évet. Mi is megtudhatjuk azonnal, hogy a MünchC. naptár-kerékének mi a kiinduló éve. Ez t. i. olyan év, melynek DE a vasárnapi betűje a julianus naptár szerint, és XI az arany-száma. Ez a betű és ez a szám a julianus naptárban a következő éveknek felel meg Kr. u. (Vö. Knauz, Kortan 290—351 l.), ú m. :

352, 884, 1416, 1948

A két első és az utolsó a MünchC.-nél szóba sem jöhet; marad tehát, mint az egyetlen lehetséges év:

1416.

Ez tehát a MünchC. naptár-kerékének kiinduló éve s minden valószínűség szerint ez lesz eme kerék *készültének éve* is; ez magyarázza meg a belsejébe irt utasítást is: „számláltatik tizenhat, tizenhét s így sorban.“ t. i. az évszázadok elhagyásával. (Ma is így beszélünk 48-ról, 67-ről, a 18 század elhagyásával.)

Közbevetőleg megjegyezzük, hogy B. E. előtt Jászay Pál már 1840-ben kereste a MünchC. naptár-kerékének készülése évét. Ő igen különös, meg nem érthető módon 1463-at hozott ki.

Magam megnyugtatóására s a kérdés végleges tisztázására fölkértem dr. Kövesligethy Radó egyetemi tanár urat: döntené el véglegesen, melyikök — Jászay vagy Békesi — meghatározása-e a helyes?

Kövesligethy társunk a tőle megszokott, lekötelező sziveséggel felelt kérdéseimre s hozzám intézett levelében egész határozottsággal kijelentette, hogy Jászay számítgatása alapján el van hibázva, ellenben Békesi meghatározása teljesen kifogástalan.

De vajjon abból, hogy a MünchC. naptárkeréke s minden

valószínűség szerint a naptára is, melyhez amaz hozzá van kapcsolva, 1416-ban készült — következék-e, hogy maga a codex, a négy evangélista fordítása is 1416-ból való?

B. E. teljesen meggyőző módon bizonyítja be, hogy a codex szövege és az ezt megelőző naptár egyazon kéz, vagy legalább is egyazon kor munkája.

A naptár január 1-jére ezt írja: *Vrnc kórnekezete napja*, János evangélista fordításában pedig (VII:22, 23): „azert atta tünectec moyses a' *kórnekezete*... zombaton *megkórnekeztec* embert... ha ember a' *kórnekezete*t vezi.“ Ugyanigy Lukács fordításában (I:59 és II:21): „noléad napon iöuenec *megkórnekezni* a' germenet... Es mi vtan betel'l'efettec uolna a' nolé napoc hoğ *megkórnekeztetnec* a' germenec.“

E szó különös figyelemre méltó. Ezt a fordító nem a köznyelvből vette, hanem maga alkotta és pedig rosszul alkotta. A köznyelv a *környékezni* szót a fordítás korában a „circumdare“ kifejezésre használta. Hogy a *környékezni* „circumcidere“ értelemben nem a köznyelv alkotása, onnan is bizonyos, hogy azt csakis e naptárban, e fordításban s a vele összetartozó BécsiC.-ben találjuk. A későbbi codexek a máig is szokásban maradt *környülmetél* szót használják. A *környékezet* tehát egyike azon elég számos új szóknak, melyeket a fordító — több-kevesebb szerencsével — maga alkotott s egész fordításán végig, mind a naptárban, mind a szövegben következetesen alkalmazott.

Ugyanigy a naptárban augusztus 6-ikán a Transfiguratio Domini nem a szokásos s máig is használt „úr színe változása“ szóval van fordítva, hanem *Úrnak megváltozása napja*; éppen úgy, a mint Máté fordításában (XVII:2): „es *megvaltozec* ő előttöc es megfenlec ő óráiaa mikent nap.“ (et „transfiguratus“ est ante eos et resplenduit facies eius sicut sol). A Transfiguratio Domini csakis a MünchC.-ban van így, még pedig mind a naptárban, mind a szövegben.

B. E. még több bizonyítékot is hoz fel a naptár és a szöveg egykorú voltának bizonyosságául; de úgy hisszük, ez az egy-kettő is elegendő, hogy minden kétséget eloszlasson.

Végezetül B. E. a következőkben foglalja össze vizsgálódásai eredményét:

1. A MünchC.-beli naptár-kerék 1416-ban készült.
2. A naptár fordítása egykorú a szövegfordítással, Így tehát
3. A szövegfordítás is 1416-ból való.

* * *

Mindenben hozzájárulok BÉKESI éles elméjű fejtegetéseihez, csakis a végkövetkeztetés apodiktikus volta ellen teszek kifogást. B. E. t. i. határozottan fölteszi, hogy ezt a kereket a magyar fordító készítette. Ez nem lehetetlen ugyan, de szerintem nem valószínű; sokkal hihetőbb az, hogy ahhoz a latin naptárhoz,

mely a magyar fordító előtt feküdt, egy 1416-ból való kerék volt függesztve. Az már semmiképen sem bizonyos, hogy a fordító ezt a naptárt s ezt a kereket ugyancsak 1416-ban fordította volna magyarra. Fordíthatta később is. Hiszen a XV. század első felében a naptárak, mint már fentebb is elmondottuk, még nem egy bizonyos esztendőre készültek. A középkor csak általános, határozatlan időre szóló naptárakat használt. Az általános naptár specializálása az illető évre a hozzá tartozó vasárnapi betű és aranszám segítségével, ezek megállapítása pedig külön táblák, vagy mint itt, kerekék segítségével történt. A kerék is nem csupán egy évre, hanem az évek egész sorára, legalább is 19 évre (az aranszám ciklusára) kényelmesen használható volt, sőt még továbbra is, csakhogy ekkor már az aranszám gyűrűjét kétszer (vagy még többször is) körül kellett keringeni. Az nem igen hihető, hogy a magyar fordító előtt annyira elavult s divatja mult naptárkerék feküdt volna; ellenben igen valószínű, hogy a fordítás a kerék aranszámának 19 éves ciklusán belül, vagyis 1435 előtt történt.

A végkövetkeztetés tehát, melyet B. E. érdekes tanulmányából vonhatunk, az, hogy a magyar fordítás 1416 előtt nem készülhetett s igen valószínűleg 1435 után sem.

SZILY KÁLMÁN.

A berbécs és a birka.

Kevés olyan szavunk van, melynek eredetét, elterjedését és jelentésének változásait olyan világosan megállapíthatnók, mint a *berbécs* szót. Nyelvtörténeti szótáraink szerint a *berbécs* csakis *ürüit* kell ugyan értenünk, de ez a megszorítás merőben ellenkezik írott emlékeink adataival. Tudjuk, hogy a XVI., XVII. és XVIII. században a juhos emberek és a hegyi pásztorok nyájjaikkal örökösen vándoroltak. Az oláhországi, moldvai, lengyel, orosz, morva pásztorok seregesen jöttek nyájjaikkal hozzánk, s viszont a mieink évről-évre százával mentek ki nyájjaikkal Oláhországba és Moldvába. A pásztoroknak vándorlása még a XVIII. században is oly nagy volt, hogy például 1767-ben *csupán Erdélyből* 204,597, 1768-ban 210,570 és 1769-ben 350,574 juhot hajtottak ki Oláhországba és Moldvába téli legeltetésre. Mindezek a nyájak, a külföldiekkel együtt, május hóban visszajöttek havasi legelőinkre. A vándorló nyájaktól *rováspénzt* és *gémpénzt* szedtek. (Köz. pénzügyi lev. 13128 és 13131 f.) A vándorlás szüntelenül tartott. A különféle nemzetiségű pásztorok hol itt, hol amott érintkeztek egymással, és szokásokat, szokat sajátítottak el egymástól. A kölcsönvett szók azonban a vándorlás és a forgalom alatt örökösen változtak formájukban és jelentésükben. Innét van,